

مطالعه جامعه شناختی
موسیقی در ایران از
سپیده دم تجدد تا ۱۳۳۴

تایبرد میدان گل‌ها

نویسنده:
محمد رضا فیاض

انتشارات سورمههر (وابسته به حوزه هنری)	
	دفتر موسیقی سورمههر
	تا بردمیدن گلها
مطالعه جامعه‌شناختی موسیقی در ایران از سپیده دم تجدید تا ۱۳۳۴	
نویسنده: محمدرضا فیاض	
طراح جلد: افسانه آسایش	
چاپ و صحافی: شرکت: واژه پرداز اندیشه-چاپ اندیشه چاپ اول: ۱۳۹۴ شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه شابک: ۵-۰۱۸۳-۰۳-۶۰۰-۹۷۸	
<p>سرشناسه: فیاض، محمدرضا، ۱۳۴۰ - عنوان و نام پدیدآور: تا بردمیدن گلها : مطالعه جامعه‌شناختی موسیقی در ایران از سپیده دم تجدید تا ۱۳۳۴ / نویسنده محمدرضا فیاض : [به سفارش] مرکز موسیقی حوزه هنری. مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سورمههر، ۱۳۹۴. مشخصات ظاهری: ۲۰۸ ص.</p> <p>ISBN: 978-600-03-0183-5</p> <p>وضعیت فهرست نویسی: فیپا موضوع: موسیقی -- ایران -- جنبه‌های اجتماعی موضوع: موسیقی -- ایران -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد موضوع: رادیو و موسیقی -- ایران شناسه افزوده: شرکت انتشارات سورمههر شناسه افزوده: سازمان تبلیغات اسلامی. حوزه هنری. مرکز موسیقی رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ت۲ ۹ف / ML۳۴۴ رده بندی دیویی: ۷۸۹ / ۰۹ شماره کتا بشناسی ملی: ۳۹۳۳۸۵۰</p> <p>نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت، پلاک ۲۳ صندوق پستی: ۱۵۸۱۵-۱۱۴۴ تلفن: ۶۱۹۴۲ سامانه پیامک: ۳۰۰۰۵۳۱۹ تلفن مرکز بخش: (بنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۳ فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱ www.sooremehr.ir</p> <p>نقل و چاپ نوشته‌ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.</p>	

مقدمه / ۷

پیشگفتار / ۹

فصل اول: ویژگی‌های خاص ایران در مواجهه با رادیو / ۱۹

۱. حکومت پهلوی‌ها، رسانه و موسیقی / ۲۱

۲. جامعه شاهی ایرانی در مواجهه با کهکشان مارگنی / ۳۱

۳. بضاعت‌های موسیقی واقعاً موجود ایران در ۱۳۱۹ / ۳۵

فصل دوم: حکومت رضاشاهی و موسیقی / ۴۵

شخص رضاشاه / ۴۷

۲. تبارشناسی جریان‌ات مؤثر در قدرت‌گیری رضاشاه / ۵۲

۱-۲. در حوزه سیاست / ۵۲

۲-۲. در حوزه اندیشه: حزب تجدد و دستگاه فکری آن / ۵۵

۳-۲. در حوزه موسیقی / ۶۲

۳. جامعه رضاشاهی / ۷۴

فصل سوم: چشم‌اندازهای زندگی موسیقایی در آستانه تأسیس رادیو / ۸۳

۱. دید عمومی / ۸۵

۲. صور حضور موسیقی اروپایی در جامعه ایران تا ۱۳۱۹ / ۹۵

۳. صور حضور موسیقی کلاسیک ایرانی در جامعه ایران تا ۱۳۱۹ / ۱۰۸

۴. صُورِ حضور موسیقی متجدد ایرانی در جامعه ایران تا ۱۳۱۹ / ۱۲۶

۵. صُورِ حضور موسیقی مردمی ایرانی در جامعه ایران تا ۱۳۱۹ / ۱۳۶

۱-۵. چشم‌انداز تاریخی / ۱۳۶

۲-۵. تأثیر‌پذیری موسیقی مردمی از غرب / ۱۴۲

فصل چهارم: فرآیندهای موسیقایی رادیو / ۱۴۹

۱. هجده ماه نخست / ۱۵۱

۲. پس از شهریور ۲۰ / ۱۵۷

۱-۲. نمای دوران / ۱۵۷

۲-۲. حضور و دخالت خارجیان / ۱۵۹

۳-۲. بازگشت تبعیدی‌ها، بالا گرفتن منازعات: وزیری - محمود / ۱۶۳

۲-۴. طلیعة دگرگونی‌ها: ورود سایر سلیقه‌ها به رادیو / ۱۶۹

۵-۲. انجمن موسیقی ملی (۱۳۲۳-۱۳۲۸) / ۱۷۶

۲-۶. ارکستر سمفونیک تهران / ۱۸۲

۷-۲. موسیقی و اقتصاد: رونق دوگانه / ۱۹۱

۸-۲. طلوع قدرت دین / ۱۹۷

۲-۹. بر دمیدن گل‌ها / ۲۰۰

مراجع / ۲۰۳

مقدمه

مباحث جامعه‌شناسانه از نوجوانی - اکنون دیگر به گمانم بیشتر به تبع زمانه‌ای که در آن زیسته‌ام تا به طبع - مورد علاقه و مطالعه‌ام بوده است؛ با این حال درهم‌تنیدگی موسیقی با فرآیندهای اجتماعی، قبل از آنکه موضوعی حصولی و از راه مطالعه بوده باشد، برای من شناختی است حضوری؛ روایت آدمی که با موسیقی و از راه موسیقی زندگی و معاش کرده و از این راه با بسیاری آدم‌ها و مناسبات بینشان مرتبط بوده و دریافته که همه جنبه‌های فنی، هنری، زیبایی‌شناسانه و معنوی موسیقی به جای خود محفوظ، زندگی موسیقایی ناگزیر مفهومی کاملاً جامعه‌شناسانه است؛ نوعی «که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکل‌ها».

فکر تحقیقی در زمینه رادیو و ارکسترهایش را نخست دوست ارجمندم حسین دی‌پیر در بهار ۱۳۹۰ مطرح نمود؛ اما پس از آنکه آن طرح نتوانست به فرجامی برسد، دوست دیگرم رضا مهدوی با دادن آزادی عمل برای نحوه انتخاب و پیشبرد موضوع، امکان عملی این مطالعه را فراهم ساخت.

تألیف این کتاب دو هفته پس از پایان پروژه شناخت دستگاه‌های موسیقی ایرانی، انتشارات ماهور، در شهریور ۱۳۹۰ آغاز شد و در اسفند همان سال به پایان رسید. اینجا تقریباً دوباره به همان موضوع نگریسته می‌شد، اما نه از جنبه فنی، بلکه از زاویه‌ای اجتماعی - تاریخی؛ این مداومت کاری گمانم تأثیر خود را بر روند مباحث این کتاب

گذشته است، هرچند که بازخوانی‌های همه‌جانبه بعدی - یک بار در آذر ۱۳۹۱ و یک بار دیگر در خرداد و تیر ۱۳۹۴ - این ارتباط را کمی محو کرده باشد.

گرانمایگان ارجمند دکتر پرویز پیران و دکتر محمد حامدی که هر یک به طریقی و در حوزه‌ای صاحب نظر مطالعات جامعه‌شناسانه‌اند، با مطالعه نسخه سال ۱۳۹۰ دلگرمی داده‌اند که روند مباحث این کتاب خطای روش‌شناختی ندارد؛ اما افزون بر این، دوستان نازنینم در حوزه موسیقی، علیرضا میرعلی‌نقی و فرشاد توکلی، با خوانش بسیار ریزبینانه نسخه ۱۳۹۱، حق بزرگی بر گردن من دارند. با ده‌ها و ده‌ها نکته‌سنجی و اضافات و ارائه مراجع نادیده و... به جز بهمود روند مباحث، نشان دادند که مناسبات آدم‌های موسیقی، سوبه کمتر دیده شده در این سپهر هم می‌تواند داشته باشد: دوستی.

در یک طرح اولیه قصد آن بود که با دستیابی به منابع و اسناد احیاناً نادیده رادیو، زندگی موسیقایی دوره مورد مطالعه بازسازی شود، اما پس از آشکار شدن دشواری‌های این موضوع، جهت‌گیری کار تغییر کرد: در این کتاب هیچ سندی نیست که قبلاً به چاپ نرسیده باشد، اما کوشش شده مجموعه اسناد موجود به نحوی انتظام یابد که ترسیم ابعاد زندگی موسیقایی دوره مورد مطالعه در مجموع موجه جلوه کند. در این راستا سپاسگزاری قلبی دارم از دوست ارجمند سید ابوالحسن مختاباد که امکان دسترسی به کتابخانه دایرةالمعارف بزرگ اسلامی را برایم فراهم ساخت.

سپاسگزارم از مجموعه مدیران و کارکنان انتشارات سوره مهر که مراحل تولید کتاب را کاملاً کارآشنا یانه پیش بردند. صبوری و دقت نظر حروفچین نکته‌سنج انتشارات سوره مهر، سرکار خانم بتول سرگلی، که عملاً کتاب را از بسیاری اشتباهات ویراستند، مایه قدردانی قلبی است.

این کتابی است درباره تاریخ، جامعه، موسیقی و آدم‌ها؛ همه این‌ها، نوعی قرابت روحی میان رضا مهدوی و من را که به هر حال از یک نسلیم و با مسئله‌های متشابه، گیرم از زوایای متفاوت، روبه‌رو بوده‌ایم، اجتناب‌ناپذیر می‌کند: این کتاب را به رضا مهدوی تقدیم می‌کنم، چه به عنوان بانی کار و چه در جایگاه یک مدیر هنری که مخاطب بسیاری صفحات کتاب می‌تواند باشد، با احترام به شرافت حرفه‌ای و جسارت اخلاقی‌اش.

محمد رضا فیاض

تیر ۱۳۹۴

اهل دیانت اسلام و شیعه مذهب بسیار مؤثر واقع گردیده است... شایان توجه است که این تبلیغات به زبان‌های فرانسه [و] انگلیسی... اجرا می‌شود... کلیه مسلمانان شیعه مذهب چشم امید خود را به سرف کشور ایران دوخته است زیرا ایران جوانمردی خود را در قرون گذشته به جهان ثابت کرده و اکنون حق دارد مطابق دستورات اسلام جهانیان را به راه راست هدایت کند.»

(همان: ۲۸۲-۲۸۳)

با کنار هم قرار دادن این اظهار رضایت‌های عمیق در کنار آن ناخرسندی‌ها است که می‌توان به تصویر روشنی از واکنش جامعه اسلامی به رادیو و موسیقی رادیو دست یافت. ناخرسندی و اعتراضی که معاون نخست‌وزیر و مدیرکل انتشارات و تبلیغات را بر آن می‌دارد که خطاب به نخست‌وزیر بنویسد:

«همه‌روزه نامه‌های بیشماری که تاکنون به سیصد عدد بالغ شده است از تهران و شهرستان‌ها به اداره تبلیغات می‌رسد مبنی بر آنکه موسیقی را از برنامه رادیو تهران حذف نمایند.»

(همان: ۳۳۹)

۲-۹. بر دمیدن گل‌ها

حجم ادبیات انتقادی نسبت به محتوای موسیقایی برنامه‌های رادیو در دهه سی صفحات بسیاری را می‌تواند اشغال کند. این نقدهای گاه بسیار تند و گزنده که از زاویه دیدهای متفاوتی تألیف شده، صرف‌نظر از بحث و چندوچون بر سر مصادیق صدقشان، در وهله اول نشان می‌دهد که چگونه بخش بزرگی از جامعه هنری تهران، با نارضایتی عمیق از آنچه در رادیو می‌گذشت، به دنبال یک راه‌حل بود. یک خط سوم که نه چنان نخبه‌گرا باشد که از توان سخن گفتن با جامعه باز بماند، و نه چنان نازل که مایه سرشکستگی هویت ملی؛ یک جریان فراگیر که بتواند میان برداشت‌های گوناگون موسیقی هنری ایران تعادل برقرار کند: هم از سنت‌های موسیقی ردیفی بهره گیرد، هم چشمی به دستاوردهای مکتب وزیری داشته باشد، هم دستاوردهای روز تصنیف‌سازان جوان و بالنده را به کار گیرد؛ نوعی جبهه متحد هنری یا دقیق‌تر بگوییم هیئت مؤتلفه موسیقایی. بر فراز این طرح، به نوعی روح ابوالحسن صبای سازگار با همه را می‌توان دید.

سی و پنج سال پیش از این، در روزهای بحرانی تابستان ۱۲۹۹ و به دنبال سقوط کابینه وثوق الدوله‌ای که وقتی رسوایی قرارداد پنهانی‌اش با انگلستان علنی شد، ایران عملاً در آستانه فروپاشی قرار گرفته بود، یکی از نیک‌نام‌ترین رجال سیاسی قاجار - مؤتمن‌الملک حسین پیرنیا - با منشی آشتی‌جویانه و در عین حال چندجانبه و پیچیده توانست موقتاً بر بحران‌ها فائق آید و کشور را از بن‌بستی که در آن گرفتار شده بود برهاند.^۱ مقدر آن بود که فرزند او، داوود نیز در حوزه موسیقی کمابیش نقشی مشابه پدر ایفا کند. داوود پیرنیا (۱۲۸۰-۱۳۵۰) پس از تحصیل حقوق در سوئیس، در بازگشت در مناصب گوناگون اداری و سیاسی تا سطح معاون نخست‌وزیر، با تمام پیچیدگی‌های کار اجرایی در ایران آشنایی به هم رسانده بود. دلبستگی‌های عرفانی و صوفیانه، عشق به ادبیات کلاسیک فارسی، روابط متعادل و گسترده با طیف وسیعی از هنرمندان و موسیقی‌دانان با سلیقه‌های بسیار متنوع، تعهد عاشقانه حرفه‌ای، در بسیاری موارد حتی بی‌چشمداشت پاداش و...

اکنون زمان آن رسیده بود که به داستان او گل‌ها بردمند.

۱. سیروس غنی در خلاصه‌ای از شرح زندگی او می‌نویسد: «مؤتمن‌الملک (حسین پیرنیا) از حدود ۱۲۵۴ تا ۱۳۲۷، پسر دوم نصرالله خان مشیرالدوله، در تهران و فرانسه تحصیل کرد، فرانسه و کمی هم انگلیسی حرف می‌زد. پدرش وزیر خارجه بود و پسر در ابتدای خدمتش منشی پدر شد. در ۱۲۹۷ وزیر معارف، در ۱۲۹۹ وزیر مشاور شد. در تمام دوره‌های مجلس از ۱۲۸۵ به بعد شرکت داشت و در دوره‌های سوم، چهارم و قسمتی از پنجم و ششم رئیس مجلس بود. در دوره هفتم نیز به نمایندگی رسید ولی از شرکت در مجلس خودداری کرد. سال‌ها بعد در ۱۳۲۲ در تهران به نمایندگی مجلس انتخاب شد ولی باز هم قبول نکرد. او یکی از خوشنام‌ترین سیاستمداران قرن بیستم ایران بود؛ سال‌های پایانی عمرش را در تنهایی زیست و جز دوستانی انگشت‌شمار کسی را نمی‌دید.» (غنی ۱۳۸۹: ۱۳۸)

بتهوون

مرکز موسیقی بتهوون شیراز

سوره مهر (وابسته به حوزه هنری)
ناشر بزرگ‌زیده سال‌های ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰

دفتر موسیقی سوره مهر

ناشر برتر اندیشه و هنر انقلاب اسلامی

سرگذشت رادیو در ایران با داستان تجدد
گره خورده است؛ از یک طرف رادیو در
واپسین دوره قدرت مردی به ایران آمد که
بانی نیرومند تجدد عملی، ولو در شکل
آمرانه آن بود، از طرف دیگر همین دستاورد
متجددانه قرار بود در کوتاه‌ترین زمان
ممکن تجدد رضاخانی را همه‌گیر کند. در
کانون داغ این پروژه اشاعه تجدد، موسیقی
رادیو نیز ناگزیر به موضوع تجدد گره می
خورد؛ مباحث این کتاب قصد دارد داستان
تجدد را نه به عنوان موضوعی نظری، بلکه
به مثابه یک پروژه عملی در کنش‌های
دست‌اندرکاران حوزه موسیقی بازشناسی
کند. عبور از امر جزئی به امر کلی: مطالعه
ی تجدد ایرانی نه در وجهی کلان و عام،
بلکه در فعالیت انسان‌هایی که در عمل
درگیر یک موضوع مشخص اند: موسیقی.

تهران/خیابان حافظ/خیابان رشت بلاک ۲۳

صندوق پستی: ۱۵۸۱۵/۱۱۴۴ تلفن: ۶۱۹۴۲

سامانه پیامک: ۳۰۰۰۵۳۱۹

مرکز بخش: شرکت انتشارات سوره مهر

۶۶۴۶۹۴

تا بر دمیدن گلها

انتشارات بارت ۱۷۰۰۰۰ ریال

۶۶۴۰۵۶۲۷

